

A Bologna-folyamat Közép-Európában

1999-ben került aláírásra a bolognai felsőoktatással kapcsolatos nyilatkozat, amelynek eddigi útját a tudományos kutatás eszközeivel, az eredeti dokumentumok eredeti értelmezésben történő bemutatásával mutatja be a *Kozma Tamás* és *Rébay Magdolna* szerkesztésében megjelent új kötet¹. A kritikákkal szemben megállapítható, hogy a részletesebb tájékozódást/tájékoztatót nyújtó dokumentum *Hrubos Ildikó* szerkesztésében 2001-2002 között már időben elkészült.² A kötet publicitása kevésnek bizonyult, sorra születtek kisebb-nagyobb dokumentumok, előadások, s kötetek sora kísérté közvetlen vagy közvetett formában az elvárások kielégítése szükségességét. Mindez kevésbé és egyenetlenül találkozott a mindennapi oktatási feladatokkal, a túlzottan is az oktatásügy önállóságára és szakmai érdeklődésére alapozó elvárás nem hozta a kedvező megoldási helyzetet. Megalakult a Nemzeti Bologna Bizottság is, szakbizottságai lefedték a teljes oktatásügyet; a bizottság rendszeres ülései pedig az aktualitáson túlmutató stratégiával foglalkoznak a kérdésekkel.

A Bologna-folyamattal szembeni általános magatartás első pillanatától jellemzően tükrözte a magyar mentalitást, ami a kurucos és dinamikus ellenállástól az álpedagógusi szakértésig, az EU-s elképzelések aulikus kiszolgálásig, a téma körülírásának lehetőségeiből adódó magyarázó feldolgozások tömegéhez, végletes vélemények megrögzüléséhez nyújtott példát. Ma tíz éves múltira és beláthatatlan jövőre tekint a 2010-re befejezettnak tervezett EU-s gondolkodásból született Bologna-folyamat. Maga a szerkezet és a követelmények, amelyeket a bolognai program tartalmaz, igen egyszerűek, teljesítésük a magyar közegben is egyszerűen megoldható lett volna.

A magyar közoktatás ilyen képzési rendszert már a hetvenes évektől alkalmazott (vö. a „rövid ciklusú felsőoktatási formák), s ha a résztvevők a számtalan ismerkedő utazás, szakértői meghallgatás, különböző szintű egyeztetés érdemi ismereteit/tapasztalatait azonos alapról kezelték volna, a megoldások is egyszerűbben jelentek volna meg. Az azonos alapot az EU gazdasági teljesítményéhez történő kötelező nemzeti hozzájárulás szükségszerűsége jelenti. A hazai szakértői közvélemény gyakran hivatkozik arra, hogy az EU az oktatásügyet a nemzeti hatáskörbe rendeli. Az emberi erőforrással kapcsolatos hazai és EU-s kutatások többsége kifejezetten a teljesítménynöveléshez kívánatos fejlesztésekkel foglalkozik,³ ami túllép a nemzeti kereteken és szükségszerűen érvényesíti az EU gazdasága által igényelt változtatásokat.

Az EU-ba lépett és a nemzeti felsőoktatás minőségével az EU érdekeit szolgáló állam elvileg számíthatott az önállóságát és az európai universitas szellemét valló

¹ Kozma Tamás, Rébay Magdolna szerk. (2008) A bolognai folyamat Közép-Európában. Új Mandátum Kiadó. Budapest. Oktatás és Társadalom 2.368 oldal.

² Hrubos Ildikó (2002) szerk. A Bolognai folyamat. Európai trendek. A Bolognai Nyilatkozattal adódó strukturális változtatások megvalósíthatósága a magyar felsőoktatásban. Kutatás közben. Oktatáskutató Intézet, Budapest. No.235.

³ A kutatások többségét az OECD, a Világbank és egyéb gazdasági szervezetek finanszírozzák.

magyar felsőoktatás önértékei megtartásával kialakított aktiv változtatási igyekezetére. Ez nehezen indult meg, az oktatásigazgatás elpolitizálódása, a felsőoktatási mechanizmus egyenlenségei okozták azt a jelenséget, ami a bolognai folyamat ellentmondásait misztifikálja. Nem véletlen, hogy a kutató *Kozma Tamás* azokkal együtt írta meg a folyamat eddigi alakulását, akik maguk is résztvevői voltak az eseményeknek vagy olyan rálátással rendelkeznek, amelyek fényében a jövő pozitív lehetőségei is körvonalazódnak.

A *Bologna folyamat Közép-Európában* kötet kitűnő összeállítás, jó időben kerül a kezekbe, hisz fellendülés előtt állunk és az eddigi eseményeket értékelve, a szükséges változtatásnak itt az ideje – ha erre lesz vállalkozó a végrehajtás és az államigazgatás körében. Nem véletlen, hogy a Bologna-változtatások nyílt vagy burkolt ellenzését kormány szintű nyilatkozat igyekszik semlegesíteni. Kozma Tamás a felsőoktatás Bologna-változtatásait a rendszerváltás egy politikai részeként írja le, a kötet tanulmányai változatos képet rajzolnak e fontos területről. Az aktualitáson túl – hisz a változtatások egy része megvalósult, mások folyamatban vannak – a kötet a rendszerelvű kutatás kritikai megállapításaival a megoldásokat segíti, a bolognai változtatások tényleges pozitív lehetőségeire irányítva a figyelmet. Ezek kidolgozása a közvetlen megvalósítók feladata és a kötet nagyban segít a helyzet megoldásában.

A rendszerváltás előzményeiről, folyamatáról számos, gyakran végletes véleménnyel találkozunk. E tekintetben sok ismerettel bírunk, a gazdasági meghatározottságból eredően elsősorban ezek keltik a fő figyelmet.⁴ Az EU elképzelései is e vonalban koncentrálnak – a kívánt belső gazdasági egység és teljesítőképesség birtokában világhatalmi pozícióra emelni az európai szervezetet. Ehhez azonban a kellő minőségű emberanyag is szükséges, ezért az EU kezdetben óvatosan majd egyre erőteljesebben szorgalmazza az egyes országok nemzeti oktatásügyei mozgósítását céljai érdekében. Az EU már 1989 előtt is távlatos és hangzatos céljai hangsúlyozásával előtérbe hozta érdekeit, ezzel részben semlegesítette a hazai, korábbi évtizedek szinte összes szakértői munkával kialakított reformelképzeléseit, elodázva ezzel a magyar nemzeti oktatási stratégia megszületését. Az erre vonatkozó kezdeményezéseket az oktatási bürokrácia sikerrel háritotta el.

Az EU pénzügyi szabályzások áttételein keresztül kiválóan oldotta meg a szándékai szerinti kutatások különböző programokba szervezését. Az egyének kezdeményezései majd kiscsoportok konferenciáin megszületett különböző tézisek, ajánlások folyamatosan hálózatosodtak majd kerültek be a különféle címen megjelenő szakértői csoportokba, így eljutva az államigazgatásba, kormány szintekre. Innen már csak egy lépés volt a törvények és rendeletek sora. Az EU az oktatást nemzeti hatáskörökbe hagyta, de a vezetés képzésére szervezett felsőoktatást kiemelt figyelemben részesítette, jórészt ennek köszönhető a felsőoktatási törvény (1993) amelyet más részoktatási törvények követtek. Erre szükség is volt, mert a nemzeti oktatásügyek nehezen teljesítik az EU elvárásait. A gazdasági átalakítás mentén 1998-ra formálódtak konkréttá azok a felsőoktatás-változtatási igények, amelyek az un. Bolognai Nyilatkozatban jelentek meg.

⁴ Az un. washingtoni konszenzus tíz pontban adott útmutatást a tőkés igazgatás „keleti” érvényesítésére Végvári András-Sebők Miklós (2008) Rendszerváltás és gazdaságpolitika. 191-192. A dokumentum szülője John Williamson brit közgazdász volt, aki 2009-ben, a Washington Postnak nyilatkozva elismerte, hogy a konszenzus következményeit nem mérte fel kellően.

A kötet tanulmányai – *Barakonyi Károly*: Bologna Hungaricum, *Bura László*: A Bolognai folyamat a romániai magyar pedagógusképzésben, *Gabóda Béla-Gabóda Éva*: A Bolognai folyamat Ukrajnában, *Gábrity Molnár Irén*: A Bologna folyamat Szerbiában, az Ujvidéki Egyetem példáján, *Keeling Ruth*: A Bolognai folyamat vizsgálata menet közben, *Kozma Tamás*: A Bolognai folyamat mint kutatási probléma, uő.: Politikai rendszerváltozás és felsőoktatási reform, *László Béla*: A szlovákiai és a szlovákiai magyar felsőoktatás a bolognai folyamat tükrében, *Orosz Anna*: A Bologna folyamat Horvátországban, uő.: A Bolognai folyamat Szlovéniában, *Pusztai Gabriella (Szabó Péter Csaba)*: A Bolognai folyamat recepciója Magyarországon, *Rébay Magdolna*: Az osztrák felsőoktatás nemzetköziesedése, *Szolár Éva*: A Bolognai folyamat Romániában, *Tomusk Voldemár*: A felvilágosodástól a Bologna-folyamatig – sokféle megközelítést nyújtanak.

A Bologna szóval fémjelzett folyamat elsősorban az újonnan csatlakozott országokban rendezte át az oktatási rendszereket. Következésképpen annak, hogy a folyamatot politikai érdekek, a változtatásokban gyakran kellő szakmai-pedagógiai ismeretek nélkül, egyszerű leképezéseket erőltetve, egyéni allűröket politikai súllyá emelő személyek alakították, a felsőoktatási szakértést szelektív sajátossággal igénybe vevő államigazgatás folyamatos visszahúzódása mellett. A kormánypolitika szintjén elkötelezett oktatásigazgatás azonban elvárja a bolognai szempontok kötelező érvényesítését.⁵

A magyar gazdaság és oktatási rendszer egyes területein időben kapcsolódtak be azokba a változás-előkészítő folyamatokba, amelyekben követhető volt: egyre kevesebb idő és pénz fordítunk a dolgok megtermelésére és e helyett a személyek megtermelése kerül a történelmi korszak napirendjére. A hazai felsőoktatás erőforrásaival kapcsolatos kutatások a hazai célok, az egyenrangú csatlakozás szellemében és érdekében folytak, eredményei legnagyobb részét a sietős bolognai bevezetés erodálta. Idő kellett ahhoz, hogy – mint számos vélemény és e kötet is mutatja – ne csak a kritika és a folyamat tünetei, hanem azok a megállapítások is megjelenjenek, amelyek a tényszerű kutatás-elemzés, a rendszerelvű megközelítés nyomán visszanyúlnak az eredeti, többször félreértelmezett alapidokumentumokhoz, a résztvevők tulajdonságai helyett a tényleges hatótényezők viszonyai alapján formáljanak véleményt a következő időszakokra, mint ezt az *Újraolvasva* fejezet tükrözi.

A bemutatott országpéldák hasonló erőfeszítésekkel teliek, a kötet azonban túlmutat Közép-Európán. A Bologna-folyamat egységesítő rendszere közvetlenül/közvetve az európai gazdaságot támogatja, melyben hazánk többoldalúan érdekelt. Európa egyre többször és nagyobb mértékben kerül olyan helyzetekbe, amikor a legkülönbözőbb területeken kell részvételével – pozitív és negatív folyamatokban – a kontinenst képviselnie. A tudományos és innovációs képességek letéteményesei, a felsőoktatási intézmények így egyre fontosabbak. A tényleges versenyhelyzet részben önmagunkhoz mért, de nemcsak regionális, hanem Európához és a világhoz kapcsolódik – Bologna lényegében ezzel befolyásolja a felsőoktatást. Ebben a versenyben a magyar felsőoktatásnak – intézményeivel, személyeivel – megfelelő hely-

⁵ Hiller István (2009) A bolognai folyamat egyes részeit véleménye szerint lehet kritizálni, alakítani, de a rendszeren belül maradva. Beszéd a főiskolai tanári kinevezési okiratok átadásán, 2009. szeptember 22. Magyar Nemzet. 2009. szeptember 23.2.

zetét minőségben megtartani, fejleszteni elsődleges érdek.⁶ A Bologna-kötet mindenképpen figyelmeztet: az eddigiekkel szemben nem a „piacnak” van igaza, amikor felismerhető összefüggésekre és azok nem érvényesítésére válsággal figyelmeztet.

A Bologna-folyamat változatos eseményeit és a kibontakozás lehetőségeit megfogalmazó szerzők kritikai megállapításai a lehető pozitív jövő alakításához adnak sokoldalú tudományos megalapozottságú helyzetképet. A felsőoktatás helyzete, beruházásai általános és speciális alakulása: hogy vajon hasznot hajt-e vagy meg sem térül, nem egyik vagy másik egyén képességén múlik, hanem egymáshoz való illeszkedésük viszonyán. Ekkor a költségek nem terhelhetőek az illeszkedő felek egyikére vagy másikára, hanem csakis arra a szervezetre, amelyben az illeszkedés végbemegy. S hogy jól-e vagy rosszul, ettől függ a haszon, amelyet majd e szervezet fog élvezni. Például az EU része, az állam, amelyre a felsőoktatási kiadások ugyan igen nagy terhet rónak, de ezen keresztül maga az EU, amely ebből a felsőoktatásból kap kreatív végzetetteket. A haszon később ugyan, de pénzben számolható. Mint ahogyan a kár sem eszmei, amit az von az országra, ha a felsőoktatásba és általában az emberi tőkébe történő beruházás terheit, nincs aki vállalja, vagy folyton csökkentve, másra hárítja.

A bolognai folyamat Közép-Európában kötet – *Hrubos Ildikó* lektorálásával – olyanok műve, akik a folyamat kutatóiként is jegyzettek. Munkájuk összefoglalja azt a felsőoktatásban érvényesített bolognai technikai folyamatot, amely kialakítja és karbantartja a személyek azon tulajdonságait, amelyek együttese a tudást alkotja, bemutatja azt az EU által vezérelt társadalmi folyamatot, amellyel a felsőoktatásban jelenlévők egymáshoz való viszonyaikat adminisztrálják, kialakítva az elvárt (?) európai felsőoktatási térben való identitást.

A kötetben nyomon követhetjük, hogyan áll az ún. „bolognai folyamat” Közép-Európában. A tanulmányok egyik legfontosabb tanulsága, hogy nem egy, hanem két felsőoktatási reform zajlik Közép-Európában. Az 1990-es évektől az önálló felsőoktatási rendszerek kialakítására törekedtek; a 2000-es évektől az alig önállósult rendszereknek hasonlítaniuk kellene az „európai felsőoktatási térség”-hez.

A kötetben szerzőink a társadalomkutatás oldaláról közelítenek a közép-európai felsőoktatási reformokhoz, a „Bologna Hungaricum” (Barakonyi Károly szellemes fejezetcíme) alakulását sem feledve. Kezdetből nem maga a „bolognai folyamat” a vizsgálandó probléma, mint sokan gondolják, hanem azok, akik a folyamatot irányítják. Innen közelítve, a „bolognai folyamat” csupán narratíva, azoknak a nemzetközi árnyékszervezeteknek a narratívája, amelyek az Európai Unió és a részt vevő felsőoktatási kormányzatok között közvetítenek.

A kötet továbbgondolkodásra készítet, közvetlen feladatok megvalósítására sarkall. Az eddigi tapasztalatok, a hazai felsőoktatásban meglévő tudás, a szerzők közvetlen és közvetett javaslatai a továbblépés „bolognai” jelző nélküli lehetőségét körvonalazzák.

dr. Krisztián Béla

⁶ Fazekas Károly, Köllő János, Varga Julia (2008) *A magyar közoktatás megújításáért*. Budapest. Ecostat. A „Zöld könyv”.